

Brzeziński, Andrzej M.

Oskar Halecki - sekretarz Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej Ligi Narodów (1922-1924)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 55/1, 7-35

2010

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej M. Brzeziński

(Łódź)

OSKAR HALECKI – SEKRETARZ KOMISJI MIĘDZYNARODOWEJ WSPÓLPRACY INTELEKTUALNEJ LIGI NARODÓW (1922–1924)

Działalność Oskara Haleckiego na rzecz międzynarodowej współpracy intelektualnej w ramach Ligi Narodów (LN) jest mało znana¹. Niniejszy artykuł przedstawia i charakteryzuje pierwszy etap aktywności Haleckiego w LN, kiedy pełnił stosunkowo krótko, ale nader intensywnie i owocnie, funkcję sekretarza Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelektualnej (*Commission Internationale de Coopération Intellectuelle – CICI*). Zasadniczą podstawą źródłową artykułu są materiały (korespondencja i druki urzędowe) z Archiwum Ligi Narodów w Genewie, Archiwum UNESCO w Paryżu, Oddziału Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego oraz publikacje Haleckiego o działalności CICI w latach 1922–1923, zamieszczone na łamach „Przeglądu Współczesnego”.

Halecki, jeden z najbardziej znanych na forum międzynarodowym historyków polskich XX w., odbył studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim (1909–1914) i uzupełniające na uniwersytecie w Wiedniu. W 1913 r. obronił doktorat a dwa lata później habilitował się. W latach 1915–1918 pracował w UJ wykładając historię średniowiecznej Polski, dzieje stosunków polsko-litewskich do XVI w. i historię Europy Wschodniej do XVII w. W 1918 r. dwudziestosiedmioletni Halecki podjął pracę w Uniwersytecie Warszawskim zostając, w następnym roku, profesorem zwyczajnym i kierownikiem Katedry Historii Europy Wschodniej².

Halecki zainteresował się koncepcją i sprawą powołania LN jako ekspert delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu w 1919 r. Stanowisko to zyskał, związany politycznie z Naczelnym Komitetem Narodowym, dzięki głębokiej wiedzy na temat stosunków narodowościowych i religijnych w Europie Środkowowschodniej oraz bieglej znajomości kilku języków. W okresie obrad paryskich Halecki pisał ekspertyzy dotyczące wschodniej granicy Polski i kierował „Sekretariatem Generalnym” (naukowym) Biura Prac Kongresowych. Został sekretarzem zawiązanego wśród członków Biura „Towarzystwa miłośników Ligi Narodów”. Zyskał opinię „entuzjastycznego zwolennika” tej organizacji³.

W polskim MSZ dostrzeżono i doceniono zainteresowanie Haleckiego LN. W połowie września 1919 r. został delegowany do Genewy w celu utrzymywania stałego kontaktu pomiędzy MSZ a Sekretariatem LN. Zadaniem Haleckiego było informowanie ministerstwa o bieżącej działalności organów LN oraz przekazywanie Sekretariatowi LN wszelkich „koniecznych szczegółów” przy ewentualnym rozpatrywaniu polskich kandydatur w administracji LN⁴.

Halecki nawiązał wtedy kontakt z pracownikami, politykami i dyplomatami tworzącego się Sekretariatu LN. Jednym z nich był Inazo Nitobe, z którym zetknął się już podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Nitobe, były profesor Uniwersytetów Cesarskich w Kioto i w Tokio, specjalista z dziedziny ekonomii, nauk politycznych i prawa, dobrze znający język angielski, służył swoją wiedzą jako ekspert delegacji japońskiej podczas konferencji pokojowej w Paryżu. Po powołaniu LN został jej Podsekretarzem Generalnym oraz dyrektorem Sekcji Biur Międzynarodowych (*Section des Bureaux Internationaux – SBI*), wchodzącej od połowy 1919 r. w skład struktury Sekretariatu LN. Nitobe był postacią znaną w kręgach zachodnich dzięki napisanej po angielsku i wydanej po raz pierwszy w 1900 r. książki *Bushido – The Soul of Japan (Bushido – dusza Japonii)*, charakteryzującej japoński system etyczny zbudowany na honorowym, niepisanym kodeksie samurajów⁵. Znajomość Haleckiego z Nitobe miała zaowocować wkrótce ścisłą współpracą.

Halecki był zwolennikiem podjęcia przez LN koordynacji współpracy intelektualnej w skali międzynarodowej. Problem ten poruszył w opublikowanej w 1920 r. książce *Liga Narodów*, w której scharakteryzował obszernie Pakt LN, strukturę organizacji oraz jej cele i zadania⁶. Pisał, że chociaż Pakt LN nie uwzględniał kwestii międzynarodowej współpracy umysłowej, to w ramach LN powinna powstać organizacja naukowa, która „bezpośrednio służąca nauce samej, jej potrzebom systematyzacji, syntezy i popularyzacji, bezpośrednio stałaby się nieocenioną wprost pomocą do krzewienia zasad Ligi przez zbliżenie narodów”. Podkreślał przy tym, że rozszerzenie zadań LN na „olbrzymie pola pracy umysłowej, gdzie tyle zależeć będzie od inicjatywy poszczególnych narodów i zrzeczeń społecznych”, otwiera dla Polski „niezmiernie wdzięczne zadania”.

Pisał, że chociaż Polska była przez wiele lat pozbawiona bytu państwowego, to „właśnie w tym smutnym i ciężkim czasie tak rozwinęła swą naukę i literaturę, że śmiało może stanąć do światowego współzawodnictwa, wnosząc do niego samodzielne i nowe pierwiastki twórcze”⁷.

Halecki przekonywał środowisko polskich uczonych do idei międzynarodowej współpracy intelektualnej pod egidą LN. Podczas I Zjazdu Nauki Polskiej, poświęconego sprawom jej organizacji i rozwoju w dniach 7–10 kwietnia 1920 r., wystąpił z wnioskiem, aby przedstawiciele polskich środowisk naukowych wzięli „odpowiedni udział” w pracach nad utworzeniem organu międzynarodowej współpracy intelektualnej LN i „postarali się o należyłą reprezentację Polski”⁸.

Haleckiego należy więc zaliczyć do grona intelektualistów z szeregu krajów m.in. z Francji, Belgii, Włoch, Rumunii, Japonii, a także nie należących do LN Stanów Zjednoczonych, którzy z postulatem podjęcia przez LN międzynarodowej współpracy umysłowej występowali nieustannie od 1919 r. Sprawę tę popierała także część polityków wymienionych państw. Ze środowisk tych napływały do Sekretariatu LN różne projekty i propozycje zorganizowania międzynarodowej współpracy umysłowej, m.in. utworzenia stałego organu LN, którego celem byłaby harmonizacja działań intelektualnych i edukacyjnych⁹. Podczas obrad I Zgromadzenia LN delegacje szeregu państw, w tym Polski, przegłosowały 18 grudnia 1920 r. rezolucję wzywającej Radę LN do zajęcia się sprawą organizacji międzynarodowej współpracy umysłowej¹⁰.

W połowie 1921 r. Halecki otrzymał od Nitobe ofertę pracy w SBI, zajmującej się wówczas sprawami organizacji międzynarodowych oraz współpracą intelektualną i edukacją, które nie leżały w kompetencji innych, specjalistycznych sekcji Sekretariatu LN¹¹. Polski historyk był wtedy u progu błyskotliwej kariery naukowej i uniwersyteckiej. W 1920 r. jego osiągnięcia naukowe wyróżniono prestiżowymi Nagrodami Kasy im. Mianowskiego i Polskiej Akademii Umiejętności. W tym samym roku został dziekanem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego¹².

Na decyzję Nitobe wpłynęła niewątpliwie wysoka ocena wiedzy historycznej Haleckiego, zwłaszcza z zakresu dziejów Europy Środkowo-Wschodniej, znajomość kilku języków oraz przekonanie, iż polski profesor jest zdecydowanym rzecznikiem międzynarodowej współpracy intelektualnej w ramach LN¹³. 29 czerwca 1921 r. Nitobe napisał do Erica Drummonda, Sekretarza Generalnego LN, o zamiarze zatrudnienia Haleckiego w SBI na wakujący etat. Pisał, że przemawiają za tym osiągnięcia naukowe Haleckiego, jego pozycja dziekana na Uniwersytecie Warszawskim oraz „entuzjazm, jaki okazał w sprawie Ligi Narodów” i szczególne zainteresowanie działalnością SBI w dziedzinie edukacji i współpracy intelektualnej. Nitobe rekomendował Haleckiego jako „najbardziej odpowiednią osobę” do podjęcia pracy w kierowa-

nej przez siebie sekcji¹⁴. Wniosek Nitobe, który poparła zdecydowanie polska dyplomacja, uzyskał szybko akceptację Sekretarza Generalnego LN¹⁵.

5 lipca 1921 r. Nitobe wysłał telegram do Haleckiego informujący, że został zaangażowany do pracy w SBI jako jej „członek” od 23 lipca 1921 r. Halecki odpowiedział telegraficznie następnego dnia, że może przyjechać do Genewy najwcześniej w „ostatnich dniach lipca” i obejmie obowiązki od 1 sierpnia. Planował pracę w SBI do końca 1922 r., wtedy bowiem mijał termin urlopu udzielonego mu przez władze Uniwersytetu Warszawskiego¹⁶.

W okresie, kiedy trzydziestoletni Halecki rozpoczął pracę w SBI, na forum LN toczyła się dyskusja nawiązująca do wspomnianej rezolucji Zgromadzenia LN z 18 grudnia 1920 r. W Radzie LN przeważał pogląd, aby sprawy międzynarodowej współpracy intelektualnej pozostawić Unii Stowarzyszeń Międzynarodowych (*Union des Associations Internationales – UAI*) w Brukseli, która jedynie doraźnie współpracowałaby z LN¹⁷. Taki też wniosek zawierał referat Sekretariatu LN o dotychczasowej działalności UAI, który zamierzano przedstawić podczas II Zgromadzenia LN. W raporcie z 18 sierpnia 1921 r. Rada LN stwierdziła, że powołanie „technicznej organizacji” współpracy intelektualnej w ramach LN byłoby „przedwczesne”¹⁸.

W przededniu II Zgromadzenia LN, które miało rozpocząć obrady 5 września 1921 r., delegacja francuska oraz francuscy urzędnicy w Sekretariacie LN podjęli inicjatywę „ratowania” projektu powołania komisji współpracy intelektualnej LN. Francuzi delegowani do LN byli zwolennikami powołania takiej komisji, mimo zastrzeżeń ze strony Quai d’Orsay, że byłby to organ mało przydatny z punktu widzenia popularyzacji francuskiej nauki i kultury na forum międzynarodowym¹⁹.

Podczas posiedzenia Rady LN 2 września 1921 r., delegat Francji Leon Bourgeois, opowiedział się za przyjęciem uchwały o powołaniu komisji ekspertów dla rozpatrzenia wszelkich zagadnień międzynarodowych z zakresu współpracy umysłowej i wychowania²⁰. Mimo wątpliwości wyrażonych przez delegata brytyjskiego Arthura Balfoura, Rada LN przyjęła wniosek L. Bourgeois 2 września 1921 r. o powołaniu dwunastoosobowej komisji międzynarodowej współpracy intelektualnej (CICI). Rada LN zobowiązała się do wyboru członków komisji i formalnego jej ukonstytuowania. Nowy organ LN miał mieć status komisji konsultatywnej i w związku z tym ograniczone uprawnienia. Jej funkcjonowanie, projekty oraz współpraca z zainteresowanymi rządami podlegałyby kontroli i akceptacji organów politycznych LN²¹.

Sprawa powołania CICI była omawiana na posiedzeniu Rady LN w styczniu 1922 r. Okazało się jednak, że członkowie Rady nie uzgodnili jeszcze ze swoimi rządami zasad, według których byłyby przeprowadzone nominacje. Na wniosek delegata Francji, Gabriela Hanotaux, przyjęto rozwiązanie kompromisowe. Postanowiono uchwalić powołanie CICI a wybór jej składu osobowego odłożyć

do następnego posiedzenia Rady. Ustalono, że każdy z członków Rady otrzyma od Sekretariatu LN listę z nazwiskami kandydujących do CICI uczonych ze „wszystkich znaczniejszych krajów”. Na listę tę wpisywano nazwiska, które zostały zgłoszone przez rządy poszczególnych państw, różne organizacje naukowe oraz Sekretariat LN²².

Halecki, który należał – jak wyżej wspomniano – do zwolenników utworzenia w LN organizacji zajmującej się współpracą umysłową, przyjął decyzję o powołaniu CICI z zadowoleniem. Uznał, że jest to wydarzenie niezwyklej wagi: „po raz pierwszy bowiem przyznały czynniki urzędowe, że odbudowa Europy, a nawet świata, nie może się ograniczyć do dziedziny politycznej i ekonomicznej, lecz że trzeba pamiętać także o potrzebach kulturalnych ludzkości, ratować od zagłady cywilizację nie tylko materialną ale i duchową, tyle bardziej zagrożoną; zapytać się, czy siły umysłowe narodów nie mogą stać się wśród ogólnego rozstroju czynnikiem harmonii i odrodzenia”²³.

Uważał, że wśród członków CICI powinni znaleźć się nie tylko przedstawiciele nauki z różnych państw ale również delegaci powołanych w 1919 r. powszechnych organizacji naukowych z dziedziny nauk humanistycznych (Międzynarodowa Unia Akademicka Badań i Publikacji – *Union Académique Internationale de Recherches et Publications* – *UAIRP*)²⁴ i nauk matematyczno-przyrodniczych (Międzynarodowa Rada Badań – *Conseil International de Recherches* – *CIR*)²⁵. W obu organizacjach naukę polską reprezentowała Polska Akademia Umiejętności (PAU), powstała na mocy zmienionego w 1919 r. statutu Akademii Umiejętności, działającej w Krakowie od 1873 r. Halecki uważał, że gdyby delegaci tych organizacji nie weszli w skład CICI, to powinni być zapraszani do prac komisji jako „konsultanci”²⁶. Był więc zwolennikiem współpracy CICI z nowopowstałymi międzynarodowymi organizacjami naukowymi i koordynacji podejmowanych działań. Władze UAIR i CIR jednak nie chciały, aby ich działalność była kojarzona w jakimkolwiek stopniu z organizacją polityczną, jaką była LN. Próby nawiązania stałych relacji i współpracy CICI z międzynarodowymi organizacjami naukowymi nastąpiły dopiero kilkanaście lat później²⁷.

20 marca 1922 r. sekretariat LN dysponował listą sześćdziesięciu jeden kandydatów (53 mężczyzn i 8 kobiet) do CICI zgłoszonych z dwudziestu siedmiu krajów, w tym trzech z Polski. Byli to dwaj profesorowie z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie – Szymon Askenazy, historyk, aktualnie delegat RP przy LN, i Eugeniusz Romer, geograf i kartograf, oraz Kazimierz Morawski, profesor filologii klasycznej UJ i prezes PAU. Wysuwanie trzech kandydatów z Polski na teoretycznie jedno miejsce w CICI, wobec silnej konkurencji międzynarodowej, nie było fortunnym posunięciem. Wybór przedstawiciela Polski do CICI miał nikłe szanse, tym bardziej, że w Sekretariacie LN planowano, zapewne z inspiracji Nitobe, iż sekretarzem CICI zostanie Halecki.

Wychodzono więc z założenia, że w komisji nie potrzeba już reprezentanta nauki polskiej²⁸.

Halecki podjął wtedy starania, licząc na poparcie dyplomacji francuskiej, o przyjęcie w skład CICI Marii Skłodowskiej-Curie, laureatki nagrody Nobla, profesora fizyki Uniwersytetu Paryskiego i honorowego profesora Uniwersytetu Warszawskiego, a tym samym „zapewnienia nauce polskiej miejsca wśród członków komisji”. W Paryżu zdecydowano, że najlepszym przedstawicielem Francji w CICI będzie Henri Bergson, filozof, profesor Collège de France i członek *Académie Française*, który miał szansę zostać przewodniczącym komisji, a tym samym znacząco wpływać na zakres i charakter jej prac²⁹. Za kandydaturą Bergsona przemawiał nie tylko jego duży autorytet naukowy i moralny we Francji i poza jej granicami ale także renoma „dyplomaty”, kiedy dwukrotnie, w 1917 r. i 1918 r., udał się do Waszyngtonu z misją przekonania prezydenta Thomasa W. Wilsona o konieczności aktywnego udziału Stanów Zjednoczonych w wojnie po stronie Ententy³⁰. Jednocześnie dyplomacja francuska „nadzwyczaj chętnie i skwapliwie przyjęła i poparła” myśl nominacji Skłodowskiej-Curie. W Paryżu zakładano, że uczona, która formalnie reprezentowałaby w CICI polską naukę, na forum międzynarodowym i tak bardziej byłaby kojarzona z Francją³¹. Liczono, że Skłodowska-Curie będzie reprezentowała w komisji interesy Francji i wspierała Bergsona. Dyplomacja francuska chciała w ten sposób wprowadzić do CICI dwóch delegatów i obejść przyjętą przez Radę LN zasadę, że „każda cywilizacja” mogła mieć w komisji tylko jednego przedstawiciela. Formalnym argumentem za nominacją Skłodowskiej-Curie było zalecenie II Zgromadzenia LN, aby w CICI zasiadały kobiety³².

Sprawą nominacji członków CICI zajęto się podczas majowego posiedzenia Rady LN. Halecki pisał, że „przed tą decyzją odegrała się cała zawiła akcja zabiegów dyplomatycznych i osobistych, które trwały bez przerwy aż do tajnej sesji Rady Ligi, odbytej dnia 13 maja, w obecności kilku tylko, bezpośrednio zainteresowanych członków Sekretariatu”³³. Dwa dni później Rada LN ogłosiła nazwiska członków CICI jako organu doradczego Rady w celu „zbadania zagadnienia międzynarodowej współpracy intelektualnej”³⁴.

Rada LN, dokonując wyboru członków CICI, przyjęła założenie, że będzie kierowała się międzynarodową pozycją i prestiżem kandydatów reprezentujących różne dyscypliny naukowe a zarazem „główne cywilizacje świata”. Polityczny układ sił w Radzie LN spowodował jednak, że do CICI wybrano uczonych głównie z krajów europejskich. Byli to: Kristine Bonnevie, zoolog (uniwersytet w Oslo); Henri Bergson, Jules Destrée, belgijski profesor archeologii i pisarz, były minister nauki i sztuki, Albert Einstein, fizyk (uniwersytety w Berlinie i Leyden)³⁵; Gilbert Murray, filolog klasyczny, profesor Oxfordu, Gonzague G. de Reynold, profesor literatury francuskiej (uniwersytet w Bernie); Francesco Ruffini, profesor prawa kościelnego (uniwersytet w Turynie); Maria

Skłodowska-Curie; Leonardo de Torrès-Quevedo, profesor nauk technicznych, dyrektor Laboratorium Elektryczno-Mechanicznego w Madrycie. Przedstawicielem Ameryki Południowej został Aloysio de Castro, profesor medycyny (uniwersytet w Rio de Janeiro). Nienależące do LN Stany Zjednoczone reprezentował George Ellory Hale, profesor astronomii (uniwersytet w Chicago) i dyrektor Mount Wilson Observatory, honorowy przewodniczący amerykańskiej National Research Council. Hale, poprosił jednak władze LN, tłumacząc się złym stanem zdrowia, aby miał zastępcę, ilekroć nie mógłby przybyć do Europy. Rolę tę powierzono Robertowi A. Millikanowi, dyrektorowi Norman Bridge Laboratory of Physics w Kalifornii. Przedstawicielem kultury indyjskiej został wybrany Dilip N. Bannerjea, profesor ekonomii politycznej (uniwersytet w Kalkucie)³⁶. Cywilizację Dalekiego Wschodu miał reprezentować Nitobe, który wszedł do komisji z urzędu jako szef SBI. Halecki został sekretarzem komisji, pozostając jednocześnie „pracownikiem” SBI. Członkowie CICI mieli pełnić swoje obowiązki dobrowolnie i honorowo³⁷.

Halecki odegrał istotną rolę w przekonaniu Skłodowskiej-Curie do udziału w pracach CICI. Uczona miała bowiem wątpliwości co do swojej przydatności w komisji, wskazywała na ogrom zajęć, jakim musiała podołać w związku z tworzeniem Instytutu Radowego w Paryżu, a także problemy zdrowotne. Halecki spotkał się z uczoną w Paryżu w drugiej połowie maja 1922 r. i nakłaniał ją do wejścia w skład CICI, informując o stojących przed komisją zadaniach. Podkreślił, że jej udział w pracach CICI będzie miał „ogromne znaczenie dla Polski, która inaczej wcale nie byłaby reprezentowana w Komisji”³⁸. Skłodowska-Curie ostatecznie zdecydowała się wziąć udział w pierwszym posiedzeniu CICI przewidzianym w sierpniu 1922 r.³⁹

Rada LN nie wyznaczyła CICI konkretnych zadań. Komisja miała zbierać się tylko raz w roku na kilkudniowej sesji, aby wyznaczyć zasadnicze kierunki i metody działań LN na rzecz współpracy intelektualnej. Przygotowanie pierwszego posiedzenia CICI powierzono SBI a faktycznie Haleckiemu, który – konsultując się z Nitobe – postanowił przygotować materiał do dyskusji na temat trzech zasadniczych zagadnień aktualnego stanu międzynarodowej współpracy intelektualnej. Pierwsze dotyczyło ogólnego przeglądu istniejących instytucji mogących nawiązać międzynarodową współpracę naukową. W przygotowanym na ten temat raporcie Halecki podkreślił, że wojna przerwała w różnych państwach działalność znacznej części instytucji naukowych. Te, które pozostały, mogłyby w przyszłości nawiązać współpracę wchodząc do UAIRP lub CIR. Wskazał przy tym, że dotychczasowa współpraca międzynarodowa była bardziej rozwinięta w naukach ścisłych aniżeli humanistycznych. Drugie opracowanie dotyczyło międzynarodowej współpracy między uniwersytetami. Halecki sporządził wykaz wszystkich uniwersytetów z najważniejszymi danymi statystycznymi oraz programami studiów i spisem wykładów. Trzecie dotyczyło sposobu rozpowszechniania informacji bibliograficznych o rezultatach badań

naukowych. Halecki przygotował informację na temat funkcjonowania instytucji bibliograficznych z istniejącym od 1895 r. Międzynarodowym Instytutem Bibliograficznym w Brukseli oraz zasad Konwencji Brukselskiej z 15 marca 1886 r., dotyczącej wymiany wydawnictw urzędowych oraz publikacji naukowych i literackich między państwami-sygnatariuszami⁴⁰. Halecki zbierał potrzebne materiały w Genewie, Wiedniu, Pradze i Berlinie. Wykorzystał oficjalne publikacje oraz informacje uzyskane w wyniku korespondencji z najważniejszymi instytucjami naukowo-badawczymi krajów zachodnich. Bogate materiały na temat uniwersytetów w Wielkiej Brytanii i dominiach brytyjskich otrzymał z Biura Uniwersytetów Brytyjskiego Imperium (Universities Bureau of the British Empire)⁴¹. Istotne znaczenie miały informacje uzyskane od placówek życia umysłowego w nowopowstałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, borykających się z największymi problemami materialnymi⁴².

Pierwsze zebranie CICI odbyło się w dniach 1–5 sierpnia 1922 r. w Genewie, otwarte przez Nitobe⁴³. Przewodniczącym komisji, zgodnie z planem dyplomacji francuskiej, został wybrany Henri Bergson. Halecki uznał jego wybór za „wszech miar szczęśliwy”, gdyż „nazwisko głośnie na całym świecie od razu dodało młodej organizacji powagi i znaczenia”. Poza tym Bergson „dowiódł od początku, że obok ogromnej wiedzy i nadzwyczajnej wymowy ma też niepospolity talent organizacyjny i dar szczęśliwego kierowania bardzo zawiłymi dyskusjami”. Stosunki Haleckiego, jako sekretarza CICI, z Bergsonem „ułożyły się w sposób nadzwyczaj przyjemny” i ilekroć wypadło mu „poruszyć sprawę obchodzącą Polskę lub wprost jej dotyczącą, Bergson zawsze zajmował stanowisko bardzo przychylnie”⁴⁴. Zastępcą Bergsona wybrano Gilberta Murraya a sprawozdawcą CICI Gonzague’a de Reynolda.

Halecki pisał, że podczas pierwszej sesji CICI „nastój przypominał posiedzenia Akademij, a daleko odbiegał od atmosfery politycznej przeważnej części innych zebrań, odbywających się w nadlemańskim gmachu Sekretariatu Ligi. Z tego zaś nastroju wynikał znowu charakter nadzwyczaj przyjacielski i koleżeński najbardziej nawet ożywionych dyskusyj; członkowie Komisji, którzy w znacznej części wcale się nie znali pomiędzy sobą, a różnili narodowością i nieraz nawet rasą, przekonaniami religijnymi i społecznymi, nie mówiąc już o różnicy specjalności i metod naukowych, nawiązali nader szybko węzły sympatii, a nawet przyjaźni”⁴⁵.

Podczas pierwszego posiedzenia CICI przyjęto wnioski Skłodowskiej-Curie, aby ustalić metody i program prac komisji. Uczona zwróciła uwagę, że spotykając się raz w roku na kilka dni, komisja nie zdoła przedyskutować merytorycznie zbyt wielu kwestii. Proponowała powołanie specjalistycznych podkomisji, składających się z członków CICI i wybranych przez nich ekspertów, które kontynuowałyby prace między corocznymi sesjami komisji. Ten punkt widzenia zyskał poparcie pozostałych członków CICI, którzy zdecydowali powołać w pierwszej

kolejności trzy podkomisje – ds. bibliografii międzynarodowej, stosunków między uniwersytetami i ochrony własności autorskiej uczonych⁴⁶.

CICI opowiedziała się za przeprowadzeniem ankiety o stanie życia intelektualnego w poszczególnych krajach, zwłaszcza w państwach powstałych po rozpadzie monarchii austro-węgierskiej i rosyjskiego imperium. Uznano, że ankiety powinny być wysłane nie tylko do rządów ale również towarzystw naukowych, uniwersytetów i „specjalistów”, czyli naukowców, artystów, profesorów i wydawców. Podjęto decyzję, że w pierwszej kolejności należy zapoznać się z potrzebami placówek naukowych i uczelni w Austrii i Polsce – państw znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji gospodarczej i finansowej. CICI powierzyła de Reynoldowi opracowanie raportu o stanie i potrzebach życia intelektualnego w Austrii a Skłodowskiej-Curie przygotowanie „memoriału” o sytuacji w Polsce⁴⁷.

Zamykając 5 sierpnia 1922 r. obrady pierwszego posiedzenia CICI, Bergson podkreślił zasługi Nitobe i Haleckiego, w merytorycznym przygotowaniu spotkania. Materiał, który został przedstawiony do dyskusji zawierał bowiem „wielkie i ważne, jasno zdefiniowane problemy”. Stwierdził, że Halecki wykazał „nadzwyczajną pomysłowość” klasyfikując kwestie szczegółowe w trzech zasadniczych grupach problemowych, co bardzo ułatwiło dyskusję. Bergson jednak zaznaczył, że liczba stojących przed CICI problemów do rozpatrzenia jest „nieograniczona”⁴⁸.

Raporty na temat stanu życia intelektualnego w Austrii i w Polsce zamierzano przedstawić Radzie LN już podczas jej wrześniowego posiedzenia. Także inne ustalenia pierwszego posiedzenia CICI wymagały formalnej akceptacji Rady i Zgromadzenia LN. Halecki, jako sekretarz komisji, zabiegał usilnie o to, aby wszystkie materiały zostały przygotowane przed posiedzeniem Rady LN. Kontaktował się w tej sprawie z de Reynoldem, mieszkającym w Szwajcarii oraz Bergsonem, który spędzał wakacje w swojej willi w St. Cergue, niedaleko Genewy⁴⁹. Zaangażował się w przygotowanie raportu o stanie życia umysłowego w Polsce udzielając Skłodowskiej-Curie wydatnej pomocy.

Skłodowska-Curie już 5 sierpnia 1922 r. zwróciła się do Kasy im. Mianowskiego i PAU o przygotowanie ankiety na temat aktualnego stanu nauki polskiej. Wystąpiła również do polskich uniwersytetów i towarzystw naukowych o przesłanie opracowania zawierającego „materiał dowodowy” oraz konkretne przykłady i wnioski. Wszystkie materiały miały być nadesłane Haleckiemu, jako sekretarzowi CICI, „a to możliwie najrychlej”, w ciągu trzech tygodni⁵⁰.

Do 28 sierpnia 1922 r. Halecki otrzymał stosowne materiały zaledwie z sześciu polskich instytucji. Kasa im. Mianowskiego przesłała do CICI „materiały drukowane oraz rękopiśmienne”. PAU przygotowała materiały wspólnie z UJ⁵¹. Halecki ocenił otrzymane informacje, jako „niedostateczne” dla opracowania referatu. Korzystając z wniosków zawartych w raporcie de Reynolda

dotyczącego Austrii oraz z „własnego doświadczenia”, przygotował dla Skłodowskiej-Curie „pobieżny szkic memoriału”, upoważniając ją do wniesienia wszelkich zmian, poprawek i wniosków. Proponował szereg środków służących budowaniu kontaktów naukowych Polski z zagranicą. Sugerował wystąpienie z apelem „do uczonych świata” o dostarczenie książek oraz ułatwienie uczynom polskim wyjazdu za granicę w celach naukowo-badawczych (bezpłatne wizy). Podkreślał potrzebę zakładania obcych instytutów w Polsce oraz polskich katedr w Paryżu i Londynie. Pisał, że w Polsce powinny być organizowane międzynarodowe kongresy naukowe. Sugerował, aby jedno z posiedzeń plenarnych CICI lub jednej z jej podkomisji odbyło się w Polsce. Służyłoby to popularyzowaniu celów i zadań CICI w środowisku polskich uczonych⁵².

Na podstawie napisanego przez Haleckiego „szkicu”, Skłodowska-Curie opracowała *Raport tymczasowy* o stanie życia umysłowego w Polsce. Zastrzegła sobie prawo do ostatecznej jego redakcji po uzyskaniu pełniejszego materiału z Polski. Raport przypominał historię rozbiorów Polski i trudną sytuację ludności polskiej poddanej rusyfikacji i germanizacji. Podkreślał, że podczas I wojny światowej Polska została „prawie całkowicie zniszczona”. Po odzyskaniu niepodległości, odradzające się lub powstające instytucje i towarzystwa naukowe oraz szkolnictwo wszystkich szczebli borykały się z wieloma trudnościami, głównie materialnymi, wynikającymi z katastrofalnej sytuacji finansowej (inflacja) i gospodarczej kraju. Skłodowska-Curie podkreślała, że trzeba ułatwić, poprzez sekretariat CICI, kontakty i współpracę polskich instytucji naukowych z różnymi zagranicznymi ośrodkami „pracy intelektualnej”. Proponowała, aby bezpośredni kontakt z CICI utrzymywała Kasa im. Mianowskiego, mająca w swojej Radzie Naukowej reprezentantów „najpoważniejszych instytucji naukowych” w Polsce. Jej zadaniem byłoby pośrednictwo między Polską a LN w sprawie „międzynarodowej wymiany usług na polu nauki”. Raport miał znaczenie głównie informacyjne, zapoznawał CICI i Radę LN z trudną sytuacją materialną nauki polskiej oraz określał sposoby jej częściowego przezwyciężenia⁵³.

Należy podkreślić, że Halecki, tak jak w przypadku opracowania raportu o stanie i potrzebach życia umysłowego w Polsce, pomagał Skłodowskiej-Curie, pochłoniętej pracą naukowo-badawczą w Paryżu, w wypełnianiu obowiązków wynikających z jej członkostwa w CICI jako przedstawicielki polskiej nauki. W niektórych kręgach naukowych i akademickich udział Skłodowskiej-Curie oceniano, niekiedy przesadnie, jako okoliczność sprzyjającą realizacji różnych inicjatyw oraz planów odbudowy i rozwoju życia intelektualnego w Polsce. Do uczonej kierowano więc prośby o pomoc, zazwyczaj o wsparcie finansowe różnych projektów, których spełnić nie mogła. Skłodowska-Curie konsultowała szereg spraw z Haleckim i wspólnie szukali poza LN ewentualnych źródeł finansowego wsparcia polskich inicjatyw, m.in. wybudowania w Warszawie Biblio-

teki Narodowej czy zakupu na możliwie najkorzystniejszych warunkach 1 gramu radu dla przyszłego Instytutu Radowego w Warszawie⁵⁴.

Zgodnie z formalnymi wymogami, w programie obrad Rady LN we wrześniu 1922 r. przewidziano dyskusję na temat przyjętych przez CICI ustaleń. Podczas posiedzeń Rady LN 13 września i 4 października 1922 r., zapoznano się z raportem de Reynolda dotyczącym stanu i potrzeb życia intelektualnego w Austrii oraz wspomnianym opracowaniem Skłodowskiej-Curie. W obradach uczestniczył Bergson, który „w dłuższym przemówieniu” uzasadniał znaczenie ustaleń sierpniowego posiedzenia komisji. Rada LN jednomyślnie zatwierdziła przyjęte uchwały CICI. Będąc pod wrażeniem informacji zawartych raportach de Reynolda i Skłodowskiej-Curie, Rada LN uznała, że należy przeprowadzić ankietę w sprawie stanu i potrzeb życia umysłowego we wszystkich krajach. Z uwagi na wyjątkową, katastrofalną sytuację gospodarczą i finansową Austrii, Rada LN zwróciła się do CICI o zorganizowanie doraźnej międzynarodowej pomocy dla austriackich instytucji i środowisk intelektualnych⁵⁵.

W odpowiedzi na prośbę Rady LN, Bergson, de Reynold i Halecki, zredagowali apel o pomoc dla austriackich intelektualistów i życia intelektualnego w Austrii, pod którym podpisali się w imieniu CICI. Apel ten, datowany 4 listopada 1922 r., miał rangę oficjalnego dokumentu LN adresowanego do uniwersytetów, akademii i towarzystw naukowych „wszystkich krajów”⁵⁶. Rozesłany w liczbie około 1000 egzemplarzy szybko odniósł zamierzony skutek. Jak pisał Halecki „[...] cały szereg instytucji francuskich, angielskich, amerykańskich, włoskich, hiszpańskich a nawet indyjskich zawiadomił Komisję o uchwałach powziętych w tej sprawie po otrzymaniu apelu”⁵⁷.

Podczas posiedzenia Rady LN 4 października 1922 r. rozpatrywano propozycję, aby instytucje naukowe danego kraju pełniły rolę „łącznika” z CICI, tak jak Kasa im. Mianowskiego w przypadku Polski, co sugerowała Skłodowska-Curie. „Przedstawiając ten projekt Radzie Ligi – pisał Halecki – zaznaczyliśmy, że taka instytucja narodowa odbierałaby od pracowników i organizacji naukowych danego kraju wszelkie konkretne projekty, podania i propozycje, dotyczące np. książek lub przyrządów, których brak w miejscowych zakładach, prac naukowych, które nie mogą być wydane drukiem, wyjazdów za granicę, nieodzownych dla ukończenia pewnych badań, z ewentualnym zaznaczeniem, jakie publikacje własne mogłyby być oddane w zamian, jakie wykłady mogłyby być wygłaszane zagranicą przez profesorów wymiennych”⁵⁸. Wnioski te byłyby przekazywane do Sekretariatu LN, zbadane i zaopiniowane, a następnie skierowane do osób lub instytucji, które najłatwiej mogłyby spełnić stosowne zalecenia CICI. Rada LN zaakceptowała ostatecznie tę metodę współpracy CICI z poszczególnymi państwami podczas posiedzenia 30 stycznia 1923 r.⁵⁹.

Ustaleniami CICI z ramienia Zgromadzenia LN zajęła się II komisja obradująca pod przewodnictwem dra Witolda Chodźki, delegata RP (wówczas mini-

stra resortu zdrowia), wybranego do pełnienia tej funkcji 5 września 1922 r. Chodźko kontaktował się z Haleckim, który udzielał mu wszelkich niezbędnych informacji na temat CICI i podjętych przez nią decyzji. Sprawom międzynarodowej współpracy intelektualnej poświęcono trzy posiedzenia, podczas których wystąpili z referatami francuski senator H. de Jouvenel i Bergson. Przewodniczący CICI przedstawił referat „obrazujący opłakany stan pracy naukowej w Europie w chwili obecnej i nawołujący LN do udzielenia siłom intelektualnym Europy, między innymi Polski, wydatnej i szybkiej pomocy”. 19 września wystąpił Szymon Askenazy, delegat RP w LN, „aby w imieniu rządu polskiego poprzeć wywody Bergsona i senatora Jouvenela”. II komisja przyjęła 28 września stosowną rezolucję, akceptującą ustalenia CICI i potrzebny fundusz na jej działalność⁶⁰.

Halecki dostrzegł ogrom pracy i trudności organizacyjne w realizacji zadań przyjętych przez CICI i zaakceptowanych przez władze LN. Konsultował się w tej sprawie z Bergsonem, Murrayem, Skłodowską-Curie i pozostałymi członkami komisji. Podjął się opracowania, wspólnie z Reynoldem, czterech form ankiety na temat stanu i potrzeb życia umysłowego, które miały być wysłane oddzielnie do rządów, uniwersytetów, towarzystw naukowych i „specjalistów”. Kwestionariusz adresowany do rządów miał na celu uzyskanie podstawowych danych. Zawierał pytania dotyczące rządowych agencji, które zajmowały się sprawami życia intelektualnego, istniejących instytucji (uniwersytety, muzea, obserwatoria itp.) oraz informacji o konwencjach lub porozumieniach zawartych z innymi krajami o stosunkach intelektualnych. Ankieta skierowana do uniwersytetów dotyczyła podstawowych informacji, takich jak: język nauczania, liczba studentów przed i po wojnie, bibliotek i laboratoriów, czesnego, dyplomów i stopni naukowych oraz liczby studentów zagranicznych immatrykulowanych w uczelni. Respondenci mogli również wyrazić opinie o „materialnych i innych trudnościach na drodze do rozwoju uniwersytetu”. W podobnej formie był przygotowany kwestionariusz dla towarzystw naukowych. Pytania dotyczyły historii towarzystwa, liczby członków, budżetu, warunków lokalowych, publikacji oraz związków z towarzystwami zagranicznymi. Pytano o finansowe lub inne trudności hamujące rozwój towarzystwa. Ankieta dla „specjalistów” dawała respondentom największą swobodę odpowiedzi na pytania dotyczące warunków ich pracy twórczej oraz jej efektów w ostatnich dziesięciu latach, a także potrzeb koniecznych dla osiągnięcia postępu w realizacji zamierzonych działań. Halecki zredagował też list przewodni do respondentów podpisany przez Bergsona⁶¹.

W grudniu 1922 r. CICI. wysłała kwestionariusze do rządów, uniwersytetów i instytucji naukowo-badawczych szeregu państw. Otrzymany materiał miał być opracowany i opublikowany w języku francuskim do 1 lipca 1923 r., przed planowanym drugim posiedzeniem CICI⁶². Zakładając, że napłyną liczne odpowiedzi, postanowiono rozdzielić opracowanie ankiet pomiędzy niektórych członków CICI oraz powołanych ekspertów. Uzgodniono m.in., że Murray przygotowuje

raport o stanie życia intelektualnego W. Brytanii a G. de Reynold (z pomocą eksperta CICI Gastona Castelli, profesora historii powszechnej w uniwersytecie fryburskim) o Szwajcarii, Niemczech, Holandii i krajach skandynawskich. Raport o sytuacji w krajach romańskich miał opracować Julien Luchaire, ekspert CICI, były profesor italianistyki na uniwersytetach w Lyonie i Grenoble i dyrektor Instytutu Francuskiego we Florencji (1908–1920)⁶³. Haleckiemu przypadło przygotowanie ankiety o stanie i potrzebach życia umysłowego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Raport o sytuacji w krajach Ameryki Łacińskiej (z wyjątkiem Brazylii) zgodził się przygotować A. de Castro a Nitobe miał się zająć krajami azjatyckimi⁶⁴.

W końcu 1922 r. mijał termin zatrudnienia Haleckiego w LN. Jego dotychczasowa działalność w SBI, a zwłaszcza aktywność jako sekretarza CICI, zyskały pełne uznanie w Sekretariacie LN. Nitobe, który oceniał niezwykle wysoko pracę Haleckiego, już latem 1922 r. planował przedłużenie z nim kontraktu. Halecki uzależniał wtedy zgodę na dalszą pracę w SBI, zarazem pełnienie funkcji sekretarza CICI, od uzyskania pozytywnej decyzji Senatu UW w sprawie przedłużenia jego urlopu do końca lipca 1924 r.⁶⁵

W połowie grudnia 1922 r. Nitobe pisał do Erika Colbana, przewodniczącego komitetu ds. nominacji w LN, że odejście Haleckiego z SBI i CICI byłoby „dużą stratą”. Podkreślał, że Halecki przygotował materiały na pierwsze posiedzenie CICI. „Pomagał mi także – pisał Nitobe – w całej administracyjnej pracy sekcji, reprezentował sekretariat w publicznych spotkaniach oraz działał jako dyrektor podczas mojej nieobecności”⁶⁶. Pisał, że Halecki „uzyskał tak duże, całkowite zaufanie” członków CICI, iż „kilku z nich na piśmie i słownie” prosiło go o utrzymanie Haleckiego na dotychczasowym stanowisku. Podkreślał, że Halecki ma „wielki talent poligloty”. W mowie i piśmie posługiwał się językiem angielskim, francuskim i niemieckim z „prawie z jednakową łatwością” a także „umiejętnością czytania” tekstów w języku rumuńskim oraz „w słowiańskich i skandynawskich językach”, obok łaciny i greki. Nitobe wskazywał, że znajomość tylu języków jest „szczególną zaletą” w codziennej działalności sekretarza CICI. „Odnośnie charakteru jego pracy – pisał Podsekretarz Generalny LN – mogę wyrazić jedynie najwyższy podziw dla jego nadzwyczajnego oddania, entuzjazmu i dokładności. Jeśli musiałaby być wymieniona jakaś wada, to byłby nią nadmiar gorliwości wobec powierzonych mu zadań”⁶⁷.

Senat Uniwersytetu Warszawskiego wyraził zgodę na przedłużenie urlopu Haleckiemu najpierw do 1 grudnia 1923 r., a następnie do 31 marca 1924 r. Polski historyk pozostał więc zatrudniony w SBI i miał pełnić funkcję sekretarza CICI do momentu wygaśnięcia przyznanego mu urlopu. Bergson wyraził zadowolenie z utrzymania „cennego współdziałania” z Haleckim jako sekretarzem CICI. 2 sierpnia 1923 r., zamykając obrady drugiej sesji CICI, Bergson podziękował Haleckiemu za przygotowywanie, wspólnie z Nitobe, dotychcza-

sowych sesji i działań CICI „z równą kompetencją, co gorliwością”. Wyraził nadzieję na dalszą, trwałą współpracę z Haleckim⁶⁸.

Tymczasem przed sekretarzem CICI pojawiły się nowe zadania. Przygotowanie odpowiedzi na ankietę CICI w sprawie kondycji życia umysłowego zainicjowało w szeregu krajów powstawanie „komisji narodowych” współpracy intelektualnej. Zgodnie z decyzją Rady LN z 30 stycznia 1923 r. Sekretariat LN miał prawo występować do rządów z apelem o wspieranie działań zmierzających do tworzenia „komisji narodowych”. Halecki korespondował z osobami lub instytucjami, które były inicjatorami powołania takich komisji w Czechosłowacji, na Węgrzech, Jugosławii (SHS) oraz w państwach nadbałtyckich – Litwie, Łotwie, Estonii i Finlandii. Do lipca 1923 r. „komisje narodowe” utworzono bądź rozpoczęto ich organizację w jedenastu krajach – w Austrii, Bułgarii, Czechosłowacji, Estonii, Finlandii, Grecji, Węgrzech, Litwie, Polsce, Rumunii, Jugosławii (SHS). Intelktualiści i instytucje naukowe zaangażowane w tworzenie „komisji narodowych” współpracy umysłowej upatrywały w LN organizację, która mogłaby pomóc im w przezwyciężeniu istniejących trudności materialnych i odbudowaniu życia intelektualnego⁶⁹.

Halecki żywo interesował się sprawą powołania polskiej „komisji narodowej”. Rolę taką pełniła początkowo „Komisja do spraw Ligi Narodów” powołana w styczniu 1923 r. przy Kasie im. Mianowskiego⁷⁰. Było to zgodne z sugestią Skłodowskiej-Curie, zawartą m.in. we wspomnianym *Raporcie tymczasowym* z września 1922 r., aby Kasa im. Mianowskiego pełniła rolę „łącznika” nauki polskiej z LN. Komisja taka niezbyt jednak odpowiadała koncepcji CICI zakładającej, że „komisja narodowa” współpracy intelektualnej powinna być reprezentacją wszystkich najważniejszych instytucji naukowych danego kraju. Halecki zdawał sobie jednak sprawę, że utworzenie „komisji narodowej”, w której byliby reprezentowani przedstawiciel instytucji naukowych z Warszawy, Krakowa i Lwowa nie będzie łatwe ze względów prestiżowych i personalnych. Jego korespondencja z władzami Kasy im. Mianowskiego i PAU miała więc charakter prywatny. 6 lutego 1923 r. pisał do Karola Lutostańskiego, przewodniczącego Kasy im. Mianowskiego, profesora prawa cywilnego w Uniwersytecie Warszawskim, że CICI chce „oprzeć swoją współpracę z Polską” na Kasie im. Mianowskiego ale nie można „pominąć” PAU, gdyż w „komisjach narodowych” innych krajów (Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Jugosławia) „Akademie narodowe siłą faktu znalazły się na pierwszym planie”. Sugerował włączenie do „Komisji do spraw Ligi Narodów” delegatów PAU, zastrzegając, że traktuje tę sprawę jako „ściśle poufną i osobistą”⁷¹.

W tej samej kwestii pisał prywatnie do prof. Stanisława Wróblewskiego, sekretarza generalnego PAU, sugerując, że w „komisji narodowej”, powstałej w oparciu o Radę Naukową Kasy im. Mianowskiego, przedstawiciel PAU mógłby objąć stanowisko przewodniczącego. Władze PAU proponowały jed-

nak, aby zamiast tworzenia „komisji narodowej” mianować w Polsce „członków korespondentów”, którzy co pewien czas informowaliby CICI o „potrzebach umysłowych” kraju i przesyłali stosowne prośby, pochodzące od osób „istotnie zasługujących na pomoc naukową”⁷². W PAU oceniano zresztą bardzo sceptycznie zakres pomocy, jakiej nauka polska mogła spodziewać się w ramach międzynarodowej współpracy intelektualnej pod auspicjami LN⁷³.

Sekretarz CICI nawiązał też listowny kontakt z prof. Władysławem Abrahamem, historykiem prawa polskiego i kościelnego w Uniwersytecie Jana Kazimierza, reprezentującym Towarzystwo Naukowe oraz powstałą w 1920 r. Unię Polskich Towarzystw Naukowych (UPTN) we Lwowie i regionie. Środowisko naukowe lwowskie przyjęło pozytywnie powstanie CICI i jej dążenie do zorganizowania pomocy uczonym i instytucjom naukowym w krajach najbardziej dotkniętych wojną. Zawiązano komitet pod przewodnictwem prof. Abrahama, który zebrał materiały dotyczące potrzeb uniwersytetu i towarzystw naukowych w zakresie publikacji, wyposażenia laboratoriów oraz wyjazdów na staże badawcze młodych pracowników nauki⁷⁴.

Halecki zalecał, aby UPTN porozumiała się z Kasą im. Mianowskiego jako „łącznikiem” współpracującym z CICI w sprawach pomocy naukowej dla Polski. Jednak UPTN, podobnie jak większość uczelni, placówek i towarzystw naukowych nie uznawały takiej roli Kasy im. Mianowskiego i wysyłały odpowiedzi na kwestionariusz CICI oraz własne dezyderaty bezpośrednio do sekretariatu komisji w Genewie, licząc na szybką i konkretną pomoc LN⁷⁵. Mimo zabiegów Haleckiego, powołanie „komisji narodowej”, reprezentującej głównie polskie instytucje naukowe, pozostawało w połowie 1923 r. sprawą otwartą.

Absorbującym zajęciem Haleckiego, jako sekretarza CICI, było organizowanie spotkań specjalistycznych podkomisji CICI powstałych w następstwie ustaleń przyjętych podczas pierwszego posiedzenia komisji. Problemem okazało się ustalanie dogodnego dla wszystkich członków podkomisji terminu spotkań ze względu na ich rozliczne obowiązki i zajęcia. Nie mogąc uczestniczyć w zaplanowanych spotkaniach przesyłali niekiedy swoje projekty na ręce Haleckiego, który prezentował je na posiedzeniach podkomisji, uzupełniając porządek obrad. Z racji pełnionej funkcji Halecki uczestniczył w większości posiedzeń. Pierwsze spotkania wszystkich trzech podkomisji udało się zorganizować w Paryżu w grudniu 1922 r. z udziałem Bergsona, Nitobe, Haleckiego i zaproszonych ekspertów⁷⁶.

Podkomisja ds. Własności intelektualnej (H. Bergson, J. Destrée, R. Millikan, F. Ruffini, L. Torrès-Quevedo) obradowała pod przewodnictwem Bergsona 18 i 19 grudnia 1922 r. Zasadniczym zadaniem podkomisji było przygotowanie projektu konwencji o ochronie własności naukowej. Sprawy tej nie regulowały ani konwencja paryska z 1883 r. (ochrona tzw. własności przemysłowej), ani konwencja berneńska z 1886 r., która dotyczyła ochrony własności literackiej

i artystycznej. Kolejne posiedzenie podkomisji, pod przewodnictwem Bergsona i z udziałem zaproszonych ekspertów, odbyło się 23 lipca 1923 r. w Genewie. Dyskutowano wtedy nad przygotowanym przez Ruffiniego projektem międzynarodowej konwencji ochrony praw „własności naukowej”, który stał się punktem wyjścia do debat w następnych latach⁷⁷.

Podkomisję Bibliograficzną stanowili Bergson, Skłodowska-Curie i Destrée. Stałymi ekspertami zostali wybrani: Marcel Godet, dyrektor szwajcarskiej Biblioteki Narodowej; J.R. Schramm, członek amerykańskiej National Research Council; i C.T. Hagberg Wright, dyrektor London Library. W pierwszym posiedzeniu Podkomisji 20 i 21 grudnia 1922 r. wzięło udział kilku zaproszonych przedstawicieli różnych instytucji⁷⁸. Rozpatrywano kwestie opracowania międzynarodowej bibliografii, zwłaszcza bibliografii analitycznej (w formie streszczeń), która umożliwiłaby uczonym szybkie dotarcie do najnowszych wyników w badanej przez nich dziedzinie. Podkreślano potrzebę standaryzacji symboli i terminów naukowych, formatu publikacji i streszczeń zamieszczanych w czasopismach specjalistycznych. Rozważano także sprawę stworzenia jednej lub kilku „bibliotek międzynarodowych”. Zakładano, że zbiory tych bibliotek byłyby gromadzone drogą „egzemplarza obowiązkowego” wszystkich ukazujących się na świecie publikacji i poprzez zakupy ze składek państw członkowskich. Problemy te były omawiane również podczas kolejnej sesji Podkomisji Bibliograficznej, która odbyła się w Brukseli 19–21 marca 1923 r. Podczas obu sesji Podkomisji Halecki referował sprawę modyfikacji konwencji brukselskich z 1886 r. dotyczących międzynarodowej wymiany wydawnictw. Podkomisja zgodziła się z jego wnioskami zmierzającymi do rozszerzenia wymiany także na „nieurzędowe publikacje naukowe” oraz obniżenia bądź zniesienia opłat za ich przesyłanie⁷⁹.

Z dostępnej dokumentacji wynika, że Halecki był najbardziej zainteresowany pracami Podkomisji ds. Stosunków Międzyuniwersyteckich. Podkomisję tworzyli Bergson, jako przewodniczący, A. de Castro, który był pomysłodawcą jej utworzenia, J. Destrée, R. Millikan, Murray i de Reynold. Pierwsze posiedzenie Podkomisji pod przewodnictwem Bergsona odbyło się 22–23 grudnia 1922 r. Halecki zapoznał zebranych z projektem profesora G.E. Hale’a, przesłanym ze Stanów Zjednoczonych. Hale proponował wydawanie rocznika, w którym byłyby ogłaszane, w układzie systematycznym, wszystkie wykłady zaplanowane na najbliższy rok akademicki we wszystkich uniwersytetach europejskich. Podkreślając znaczenie tej inicjatywy, Halecki zwrócił jednocześnie uwagę na związane z jej realizacją trudności organizacyjne (160 istniejących uniwersytetów) i koszty wydania takiego rocznika, który musiałby liczyć około 1100 stron. Podkomisja postanowiła, że początkowo będą ogłaszane jedynie niektóre „wykłady specjalne”, niepowtarzające się regularnie w programach studi-

ów. Zdecydowano też o wydawaniu jedynie biuletynów, ukazujących się w miarę otrzymywania stosownych informacji od uniwersytetów⁸⁰.

Halecki przedstawił też projekt, który zgłosił D. Bennarjea w sprawie założenia międzynarodowego biura informacyjnego, zajmującymi się kwestiami uniwersyteckimi. Referując sprawę, Halecki podkreślił, że „biura uniwersyteckie” istnieją w kilku krajach, m.in. w Wielkiej Brytanii, Francji, Szwajcarii, Stanach Zjednoczonych, ale w większości innych państw, nawet takich, w których były liczne uniwersytety, biur takich nie było. Międzynarodowe biuro uniwersyteckie spełniałoby funkcję stałego „łącznika” informacyjnego pomiędzy istniejącymi biurami, a także inspirowałoby powołanie biur uniwersyteckich w pozostałych krajach⁸¹.

Do projektu tego Podkomisja ds. Stosunków Międzyuniwersyteckich powracała podczas następnych spotkań 22–24 marca 1923 r. w Brukseli pod przewodnictwem Destrée i 24 lipca 1923 r. pod przewodnictwem Bergsona w Genewie. Uzgodniono i złożono formalny wniosek do władz LN o założenie Międzynarodowego Biura Uniwersyteckiego (*Office International de Renseignements Univeristaires – OIRU*) w Genewie. Podkomisja rozważyła też projekt założenia uniwersytetu międzynarodowego, rozwoju międzynarodowych studenckich kursów wakacyjnych w różnych miastach uniwersyteckich oraz rozszerzania i pogłębiania studiów nad cywilizacjami obcych narodów. Podkomisja przyjęła zasadę kontaktowania się z międzynarodowymi organizacjami studenckimi i zapraszania ich delegatów na posiedzenia. Debatowano również na temat współpracy w zakresie uniwersyteckich programów badawczych, utworzenia stypendiów dla profesorów i studentów oraz międzynarodowej standaryzacji dyplomów i stopni naukowych. Zdawano sobie jednak sprawę, że LN nie dysponuje funduszami na realizację większości projektów⁸².

CICI zdołała przekonać władze LN, aby przyjęły wniosek Podkomisji ds. Stosunków Międzyuniwersyteckich o powołaniu OIRU. Zgromadzenie LN przegłosowało pozytywnie projekt 27 września 1923 r. Halecki wszedł w skład kierującego OIRU komitetu, który stanowili: de Reynold (przewodniczący), Luchaire i Coleman (Stany Zjednoczone). Zadaniem OIRU było badanie i w miarę możliwości ułatwianie wszelkich stosunków między uniwersytetami różnych państw⁸³.

Halecki jako pierwszy opracował wstępnie materiały ankiet rozesłanych przez CICI w końcu 1922 r. Obszerny raport, zawierający informacje o sytuacji i potrzebach życia naukowego w dwunastu krajach – Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Estonii, Finlandii, Grecji, Węgier, Łotwy, Litwy, Polski, Rumunii i Jugosławii (SHS) – przedstawił pierwszego dnia obrad drugiej sesji CICI (26 lipca – 2 sierpnia 1923 r.)⁸⁴. Halecki zaznaczył, że w krajach tych skumulowały się największe i najbardziej dotkliwe trudności, które ciąży aktualnie na życiu umysłowym świata. Z drugiej jednak strony, mimo ich występowania, życie

intelektualne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wykazało „zadziwiający impet” po zakończeniu wojny i przywróceniu w tym regionie pokojowych warunków egzystencji. W pierwszych powojennych latach powstały nowe centra intensywnej aktywności intelektualnej oraz wzrosła liczba placówek życia umysłowego i ich efektywność, mimo permanentnych trudności finansowych i zagrożeń gospodarczych. Uczelnie i instytucje naukowe we wszystkich dwunastu państwach miały zarówno podobne trudności, jak i propozycje ich rozwiązania. Władze biblioteki w Tiranie, stolicy Albanii, informowały, że nie mają środków na zakup zagranicznych publikacji, proponowały więc uruchomienie programu międzynarodowej wymiany książek i czasopism naukowych. Władze Bułgarii prosiły, aby LN ustanowiła międzynarodowy program wymiany naukowców i studentów. Podobna była sugestia greckich profesorów, którzy sugerowali LN utworzenie programu międzynarodowej wymiany publikacji i naukowców. Pracownicy Instytutu Meteorologicznego w Bukareszcie informowali, że nie byli w stanie zakupić aparatury do prowadzenia prac badawczych. Profesorowie z Jugosławii prosili LN o środki na zakup książek i pomocy naukowych. Rząd Estonii informował o naglącej potrzebie wyposażenia obserwatoriów w sprzęt astronomiczny i meteorologiczny a bibliotek w książki i czasopisma. Towarzystwa naukowe i biblioteki w Finlandii miały ogromne trudności z zakupieniem zagranicznych czasopism z powodu deprecjacji fińskiej marki⁸⁵.

W części sprawozdania dotyczącej Polski Halecki przedstawił zasadnicze kwestie i wnioski, które zawierał wspomniany *Raport Tymczasowy Skłodowskiej-Curie* (uczona była nieobecna na II posiedzeniu CICI) oraz sprawozdanie Kasy im. Mianowskiego na temat życia intelektualnego w Polsce w latach 1918–1922. Podkreślił, że kilka uczelni, instytutów i towarzystw naukowych, m.in. UPTN, przysłało własne odpowiedzi i dezyderaty. Wskazał, że w Polsce, podobnie jak w wymienionych wcześniej krajach, instytucje i towarzystwa naukowe potrzebują zagranicznych czasopism i innych publikacji naukowych.

W końcowej części raportu Halecki proponował środki przezwyciężenia istniejących trudności życia intelektualnego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Choć wskazywał, że mają one głównie finansowy charakter, to nie uważał, aby bezpośrednia pomoc finansowa LN lub poszczególnych państw stanowiła zasadniczy sposób ich rozwiązania⁸⁶. Potrzeby państw w Europie Środkowo-Wschodniej są bowiem zbyt duże, a gospodarka Europy Zachodniej nie dość silna, aby im sprostać. Zamiast bezpośredniej pomocy finansowej Halecki proponował szereg innych środków, takich jak: międzynarodowy fundusz pożyczkowy i kredytowy, z którego instytucje naukowe mogłyby uzyskiwać pieniądze na realizację określonych projektów; bezpłatna wymiana publikacji naukowych; międzynarodowy program wymiany profesorów i studentów. Ułatwieniem dla jego realizacji powinny być obniżone ceny biletów bądź bez-

płatne podróże służbowe, bezpłatne paszporty i wize dla naukowców i młodzieży akademickiej. Zaznaczył, że promowana przez CICI międzynarodowa współpraca intelektualna nie obciąża kosztami uczestniczących w niej państw. Wyraził pogląd, że CICI lub Sekretariat LN mogłyby stanowić swoisty *clearing house* dla bezpłatnej wymiany publikacji naukowych pomiędzy państwami członkowskimi LN. CICI powinna raczej zachęcać państwa do negocjowania dwustronnych porozumień dotyczących wymiany naukowców i studentów, aniżeli oczekiwać na zawarcie w tej sprawie międzynarodowej konwencji⁸⁷.

27 lipca Halecki przedstawił informacje na temat powstałych „komisji narodowych” współpracy intelektualnej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Zaznaczył, że jeśli takie komisje powstaną w krajach Europy Zachodniej⁸⁸, mogłyby one służyć pomocą krajom, w których życie intelektualne jest „szczególnie zagrożone”, poprzez dostarczanie książek i czasopism, aparatury badawczej oraz wymianę profesorów. CICI przyjęła jednogłośnie rezolucję uznającą ustanowienie „komisji narodowych” współpracy intelektualnej za „najlepszy sposób organizacji współpracy intelektualnej” w ramach LN⁸⁹.

Wkrótce po posiedzeniu CICI Halecki apelował w liście do K. Lutostańskiego, że „czas najwyższy”, aby nastąpiło „skoordynowanie całej akcji w Polsce” w celu utworzenia „narodowej” komisji współpracy intelektualnej. Wyraził nadzieję, że „może jednak do jesieni komisja polska ukonstytuuje się ostatecznie”. Było to istotne z uwagi na planowane spotkanie CICI z delegatami wszystkich istniejących „komisji narodowych” współpracy intelektualnej w Paryżu w grudniu 1923 r. Halecki podkreślił, że w najbliższych miesiącach odejdzie z funkcji sekretarza CICI „a potem nikt już tu nie będzie pilnował interesów polskich, bo następcą moim nie może być Polak”⁹⁰.

Do jesieni 1923 r. nie nastąpiły jednak żadne uzgodnienia w sprawie powołania „komisji narodowej” i rolę taką pełniła nadal istniejąca przy Kasie im. Mianowskiego „Komisja do spraw Ligi Narodów”. Była ona jednak ignorowana przez większość uczelni, instytucji badawczych i towarzystw naukowych a tym samym nie wypełniała zadań „łącznika” nauki polskiej z CICI. Halecki negatywnie oceniał ten stan rzeczy. Z niepokojem odnotował brak potwierdzenia udziału przedstawiciela Kasy im. Mianowskiego we wspomnianym paryskim spotkaniu CICI z delegatami wszystkich istniejących „komisji narodowych”. Uważał, że brak przedstawiciela Polski w tym spotkaniu byłby szkodliwy nie tylko z naukowego, ale i politycznego punktu widzenia. Zdecydował się wtedy przedstawić sprawę Konstantemu Skirmuntowi, delegatowi RP przy LN, aby interweniował w MSZ. Prawdopodobnie akcja podjęta na szczeblu dyplomatycznym odniosła zamierzony skutek, gdyż K. Lutostański, jako prezes Kasy im. Mianowskiego, został delegowany na planowane spotkanie w Paryżu, o czym 18 listopada 1923 r. powiadomiono sekretariat CICI⁹¹.

Na trzecie z kolei posiedzenie CICI w Paryżu (5–8 grudnia 1923 r.) przybyli przedstawiciele istniejących „komisji narodowych” z dwunastu krajów. Spotkanie było poświęcone organizacji i zasadom działania „komisji narodowych” międzynarodowej współpracy intelektualnej. Podczas obrad zapadły decyzje, które rozszerzały program prac i znaczenie „komisji narodowych”. Przyjęto „Sugestie” dla organizacji i działalności narodowych komisji współpracy intelektualnej, które miały nie tylko „pośredniczyć” między krajowymi instytucjami naukowymi a CICI ale i współuczestniczyć w badaniach podjętych przez CICI na temat kondycji życia intelektualnego w różnych krajach. Były upoważnione do wysyłania do sekretariatu CICI lub bezpośrednio do „komisji narodowych” różnych krajów próśb instytucji lub pracowników naukowych o książki i aparaturę naukową, ułatwienia w podróżach dla celów badawczych oraz wymiany profesorów pomiędzy uniwersytetami. Jednocześnie komisje były zobowiązane spełniać „tak dalece jako to możliwe” tego typu próśby. „Komisje narodowe” miały stanowić jedyne centra koordynacyjne dla całego kraju. Miały też popularyzować w swych krajach dążenia LN „do koncyliacji wszelkich zadrażnień międzynarodowych na gruncie kultury”⁹².

Jedną z ostatnich akcji Haleckiego, jako sekretarza CICI, było nawiązanie współpracy intelektualnej między „komisjami narodowymi” Szwajcarii i Polski. Halecki uczestniczył w zebraniu konstytuującym szwajcarską komisję międzynarodowej współpracy intelektualnej pod przewodnictwem de Reynolda, które odbyło się w Bernie 8 marca 1924 r. Powołując się na „historyczne związki Polski i Szwajcarii” (Muzeum w Rapperswilu), Halecki proponował, aby komisje współpracy intelektualnej obu krajów podjęły działania w celu wymiany profesorów i studentów oraz publikacji naukowych⁹³. Inicjatywę Haleckiego poparł de Reynold i Lustostański, który proponował zorganizowanie w Polsce wykładów z „cywilizacji szwajcarskiej”, prawa, ekonomii i nauk technicznych⁹⁴. Kontakt nawiązany za pośrednictwem Haleckiego zaowocował w następnych latach współpracą intelektualną polsko-szwajcarską, określaną na forum międzynarodowym jako „modelową” dla innych „komisji narodowych”⁹⁵.

W końcu marca 1924 r. kończył się angaż Haleckiego w SBI, a tym samym jego funkcja sekretarza CICI. Nitobe i członkowie CICI uznali, że Halecki powinien nadal z nimi współpracować jako ekspert. Halecki wyraził na to zgodę, bowiem stanowisko to pozwalało mu pogodzić działalność w LN z pracą w Uniwersytecie Warszawskim. W połowie marca 1924 r. E. Drummond zaakceptował wniosek o mianowanie Haleckiego ekspertem CICI od 1 kwietnia 1924 r. Nitobe, informując o tym Bergsona wyraził nadzieję, że nominacja ta, której pragnęli „wszyscy członkowie” CICI, będzie bardzo pomocna w dalszych działaniach komisji⁹⁶. 18 marca 1924 r. Bergson mianował Haleckiego ekspertem CICI. Informując go o nominacji wyraził nadzieję w „imieniu całej komisji”, że polski historyk nadal będzie dla niej pracował z takim samym, jak do tej

pory „poświęceniem, kompetencją i sukcesami”⁹⁷. Halecki odpisał Bergsonowi, że mianowanie go ekspertem CICI traktuje jako „nowy dowód życzliwości i wielkiego honoru”, który go spotyka ze strony CICI i władz LN⁹⁸.

Już w tej nowej roli Halecki doczekał się utworzenia polskiej „komisji narodowej” współpracy intelektualnej, co nastąpiło prawdopodobnie wskutek interwencji MSZ, zobligowanego przez władze LN. Sekretarz Generalny LN E. Drummond przesłał 29 stycznia 1924 r. pismo do polskiego MSZ w sprawie utworzenia w poszczególnych krajach „komisji narodowych” współpracy intelektualnej oraz udzielenia im ze strony rządów „moralnego lub finansowego poparcia” zgodnie z zaleceniem Zgromadzenia LN z 27 września 1923 r.⁹⁹

Halecki uczestniczył w spotkaniu konstytuującym Polską Komisję Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej (PKMWI), które odbyło się w Warszawie 12 maja 1924 r. pod przewodnictwem Lutostańskiego. W posiedzeniu uczestniczyli przedstawiciele Kasy im. Mianowskiego i PAU. Ustalono zasady organizacji i funkcjonowania PKMWI. Prezesem został Lutostański a sekretarzem Ludwik Szperl. Halecki wszedł w skład komisji w charakterze członka-korespondenta¹⁰⁰.

W świetle powyższego rysuje się bardzo pozytywny wizerunek Haleckiego jako sekretarza CICI. Dzięki aktywności, inwencji i gorliwości w wypełnianiu zadań na rzecz międzynarodowej współpracy intelektualnej, której był przekonany zwolennikiem, szybko zyskał uznanie członków CICI i Sekretariatu LN. Jego atutem była też znajomość kilku języków obcych, dzięki czemu mógł swobodnie występować podczas posiedzeń CICI i powołanych przez nią podkomisji specjalistycznych oraz prowadzić korespondencję z uczonymi i instytucjami naukowymi wielu krajów. Halecki był rzecznikiem szybkiego włączenia do międzynarodowej współpracy intelektualnej nowopowstałych państw Europy Środkowo-Wschodniej i udzielenia pomocy ich instytucjom naukowym. Halecki miał poczucie szczególnego zobowiązania wobec nauki polskiej. Pragnął, aby miała odpowiednią reprezentację i udział w kształtującej się w ramach LN współpracy intelektualnej. Dzięki jego zabiegom Skłodowska-Curie znalazła się w gronie członków CICI jako przedstawicielka polskiej nauki. Pełniąc tę funkcję uczona mogła liczyć na jego stałą, różnorodną pomoc. Halecki przywiązywał też duże znaczenie do powstania i aktywności polskiej „komisji narodowej” współpracy intelektualnej jako „łącznika” z CICI i międzynarodowym życiem umysłowym. Pełniąc od 1 kwietnia 1924 r. funkcję eksperta CICI nadal wykazywał niezwykłą aktywność na rzecz międzynarodowej współpracy intelektualnej i udziału w niej nauki polskiej. Jest to temat zasługujący na odrębne opracowanie.

Przypisy

¹ Wzmianki na ten temat: A. M. B r z e z i ń s k i: *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej (1924–1939)*. Łódź 2001 Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego; J. P i s k u r e w i c z: *Między nauką a polityką. Maria Skłodowska-Curie w laboratorium i w Lidze Narodów*. Lublin 2007 Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

² *Halecki Oskar*, [W:] *Biogramy uczonych polskich*. Cz. 1: *Nauki społeczne*. Z. 1: A–J. Wrocław 1983, s. 451–455; M. W i e r z b i c k a: *Halecki Oskar*, [W:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 173–174; J. C i s e k: *Oskar Halecki – patron nagrody książka historyczna roku*. „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”, 2008, nr 7(90), s. 103–109.

³ S. K u t r z e b a: *Kongres, Traktat i Polska*. Warszawa (1919), s. 55, 57, 139–140.

⁴ League of Nations. Archives United Nations, Genewa (dalej – LNA), SDN. S.787. Section 33/16202/16202, list E. Sapięhy do E. Drummonda z 16 września 1919 r.

⁵ Inazo Nitobe (1862–1933) pozostał podsekretarzem generalnym LN i szefem SBI do 1926 r. Na temat jego działalności naukowej i politycznej: Y a s a k a T a k a k i: *Dr. Inazo Nitobe: His Career*, „Pacific Affairs”, Nov.–Dec. 1933, vol. 6, Nr 8, s. 545–550; G. M. O s h i r o: *Internationalist In Pre-War Japan: Nitobe Inazo, 1862–1933*. University British Columbia, Ph. D. Thesis, 1986.

⁶ O. H a l e c k i: *Liga Narodów*, Poznań-Warszawa 1920 Nakładem Księgarni św. Wojciecha, (II wyd. w 1921 r.) W *Przedmowie* książki, napisanej w Genewie we wrześniu 1920 r., wyraził nadzieję, że „ten zrab najpotrzebniejszych wiadomości o Lidze Narodów, ogłoszony w przeddzień jej pierwszego Zgromadzenia, przyczyni się chociażby w skromnej mierze do usunięcia niektórych uprzedzeń i wątpliwości i zachęci do dalszych studiów w tej zaniedbanej u nas dziedzinie”.

⁷ Tamże, s. 158, 163–164.

⁸ „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”. Warszawa 1920, t. 3, s. 188–203.

⁹ „SDN, Journal Officiel”, Octobre 1920, nr 1, s. 445; J.-J. R e n o l i e t: *L’Institut International de Cooperation Intellectuelle (1919–1940)*. Thèse de Doctorat sous la Direction de M. René Girault, Université de Paris I, 20 novembre 1995, s. 20 i n.

¹⁰ P o r. P h a m - T h i - T u: *La Coopération Intellectuelle sous la Société des Nations*. Genève 1962, s. 17 i n.

¹¹ Na temat struktury Sekretariatu LN i jego obsady personalnej: S. S i e r p o w s k i: *Narodziny Ligi Narodów. Powstanie, organizacja i zasady działania*. Poznań 1984, s. 199–200.

¹² *Księga ku czci Oskara Haleckiego w 25-lecie jego pracy naukowej*. Warszawa 1935.

¹³ Można przypuszczać, że na decyzję Nitobe wpłynął też w jakimś stopniu jego sentyment do Polski, której historią zainteresował się już podczas studiów w Berlinie w połowie lat 80. XIX w. Odwiedzał wtedy ziemie polskie pod zaborem pruskim. W polskim wydaniu *Bushido – dusza Japonii* z 1904 r. odwoływał się do polskiej histo-

rii i tradycji. O kontaktach Nitobe z Polską pisała dr J. M. R o d o w i c z (od listopada 2008 r. ambasador Polski w Japonii): *Prawo a normy tradycyjne – przyszłość kodeksu samuraja*. „Palestra. Pismo Adwokatury Polskiej”, 2008, nr 1–2, s. 1–4 (<http://www.palestra.pl/index.php?go=artykul&id=2259>).

¹⁴ LNA, SDN. S.787. Section 33/16202/16202, list Nitobe do E. Drumonda z 29 czerwca 1921 r.

¹⁵ Jan Perłowski z Delegacji Polskiej przy Lidze Narodów pisał do Nitobe, że Halecki jest „przekonanym zwolennikiem” LN i aktywnym jej propagatorem w Polsce. Jego książka *Liga Narodów* jest „najlepszym źródłem informacji” w Polsce o nowopowstałej organizacji (LNA, SDN. S.787. Section 33/16202/16202, list J. Perłowskiego do Nitobe z 1 lipca 1921 r.).

¹⁶ LNA, SDN. S.787. Section 33/16202/16202, telegram Nitobe z 5 lipca 1921 r., telegram Haleckiego z 6 lipca 1921 r. Angaż Haleckiego przewidywał roczną pensję w wysokości 16 tys. franków szwajcarskich, która po roku pracy miała wzrosnąć do 20 tys. fr.

¹⁷ UAI została powołana na kongresie założycielskim w Brukseli w 1910 r. z inicjatywy Belgów – senatora Henri La Fontaine’a i pioniera dokumentacji naukowej Paula Otleta. Do UAI przystąpiły wtedy 132 organizacje naukowe i techniczne. Cztery lata później ich liczba wzrosła do 230. Organizacje stowarzyszone w UAI były reprezentowane przez stałe biuro w Brukseli a ich działalność przybrała formę publikacji i międzynarodowych spotkań. Por. *International Organisation and Dissemination of Knowledge. Selected Essays of Paul Otlet*. Ed. by W. Boyd Rayward. Amsterdam-New York-Oxford-Tokio 1990, s. 112–130.

¹⁸ O. H a l e c k i: *Komisja Współpracy Umysłowej (I)*, „Przegląd Współczesny”, 1923, nr 9–10, s. 30; J. K o l a s a: *International Intellectual Cooperation (The League Experience and the Beginnings of UNESCO)*, Wrocław 1962, s. 21.

¹⁹ Por. A. M. B r z e z i ń s k i: *Stanowisko Francji w sprawie powołania Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów (1919–1922)*, [W:] *W kręgu polityki, dyplomacji i historii XX w. Księga Jubileuszowa Profesora Waldemara Michowicza, pod red. B. Rakowskiego i A. Skrzypka*. Łódź 2000, s. 141–153.

²⁰ L. B o u r g e o i s: *L'oeuvre de la Société des Nations (1920–1923)*. Paris 1923, s. 407–408.

²¹ „SDN. Journal Officiel”, 1921, nr. 10–12, s. 1104 i n.

²² J.-J. R e n o l i e t, dz.. cyt., s. 51.

²³ O. H a l e c k i, *Komisja ...*, (I), s. 27.

²⁴ UAIRP powołano w dniach 15–18 maja 1919 r. w Paryżu w celu rozszerzenia międzynarodowych badań w zakresie nauk humanistycznych. W konferencji założycielskiej wzięli udział delegaci z 11 państw (Belgia, Dania, Francja, Grecja, Holandia, Japonia, Polska, Rosja (emigranci), Stany Zjednoczone, W. Brytania, Włochy). UAIRP powstała jako związek akademii, towarzystw i innych instytucji naukowych. Siedzibą organizacji była Bruksela. UAIRP związała się z Królewską Akademią Belgijską, która udostępniła jej lokal i udzielała pomocy administracyjnej. Jej celem były wspólne badania i publikacje w dziedzinie filozofii, archeologii, historii, socjologii i nauk politycz-

nych (D. R e d e r o w a: *Formy Współpracy Polskiej Akademii Umiejętności z zagranicą (1873–1952)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, 1966, ser. A. z.10, s. 115).

²⁵ Zebranie założycielskie CIR odbyło się w Brukseli w dniach 18 – 28 lipca 1919 r. z udziałem delegatów 8 państw: Belgii, W. Brytanii, Francji, Włoch, Polski, USA, Kanady i Nowej Zelandii. CIR postawiło sobie za cel koordynowanie międzynarodowej działalności naukowej w dziedzinie astronomii, matematyki, chemii, fizyki, biologii, geografii, geodezji i geofizyki. Siedzibą CIR została Bruksela. Por. W. N a t a n s o n: *Sprawozdanie tymczasowe z przebiegu zgromadzenia Konstytucyjnego „Rady Międzynarodowej Badań Naukowych” odbytego w Brukseli w dniach od 18 do 28 lipca 1919 roku*. Kraków 1919; J. P i s k u r e w i c z: *Prima inter pares. Polska Akademia Umiejętności w latach II Rzeczypospolitej*. Kraków 1998, s. 50–51.

²⁶ LNA, R.1029, 13 C/19588/14297, pismo Haleckiego z 21 marca 1922 r.

²⁷ D. R e d e r o w a, dz.. cyt., 84; J. P i s k u r e w i c z, *Między nauką a polityką*, s. 199 i n.

²⁸ LNA, R.1029,13C.19608/14297. Dokument: C.129. (a) 1922.XII, 20 mars 1922, O. H a l e c k i, *Komisja...(I)*, s. 47.

²⁹ *Archives du Ministère des Relations Extérieures*, Paryż (dalej – AMRE), SDN, vol.1831, pismo Ministerstwa Wychowania Publicznego i Sztuk Pięknych (MWPiSP) do MSZ z 29 listopada 1921 r.

³⁰ H. B e r g s o n: *Écrits et paroles*. Textes Rassemblés par R.-M. M o s s é - B a s - t i d e. Paris 1959, t. 3, s. 628 i n.

³¹ J.-J. R e n o l i e t, dz.cyt., s. 54. We francuskim MWPiSP brano pod uwagę kandydatury Ignacego Paderewskiego i Władysława Reymonta jako przedstawicieli sojuszniczej Polski w CICI (AMRE, SDN, vol.1831, pismo MWPiSP do MSZ 5 maja 1922 r., k.231).

³² O. H a l e c k i, *Komisja...(I)*, s. 47–48; J.-J. R e n o l i e t, dz.cyt., s. 35.

³³ O. H a l e c k i, *Komisja...(I)*. s. 35.

³⁴ „SDN. Journal Officiel”, Juin 1922, s. 680.

³⁵ A. Einstein został wybrany do CICI jako przedstawiciel „nauki niemieckiej”, choć Niemcy pozostawały poza LN (warunkiem ich przyjęcia do LN było wypełnienie zobowiązań Traktatu Wersalskiego). Einstein, który był z pochodzenia Żydem, zrzekł się w 1896 r. obywatelstwa niemieckiego i przyjął szwajcarskie. Jego wybór do CICI przyjęto w Niemczech krytycznie. W 1922 r. złożył rezygnację z członkostwa w CICI. Dwa lata później zmienił zdanie na temat swojego udziału CICI, m.in. pod wpływem argumentów Skłodowskiej-Curie, i został do komisji ponownie przyjęty. W 1931 r. ostatecznie zrezygnował z udziału w CICI. Szczegóły: S. W. P y c i o r: *Marie Skłodowska-Curie and Albert Einstein: A Professional and Personal Relationship*. „The Polish Review”, 1999, vol. XLIV, Nr 2, s. 131–142; J. P i s k u r e w i c z, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s. 93–97.

³⁶ Halecki pisał, że wybór przedstawiciela Indii doprowadził do „bardzo zabawnego nieporozumienia, gdyż inny profesor tegoż nazwiska, wykładający w dodatku ten sam przedmiot, a różniący się tylko częściowo w inicjałach (P.N), myśląc, że to on właśnie

został mianowany, wyraził listownie zdziwienie, że się go nie zaprasza na posiedzenia Komisji” (O. H a l e c k i, *Komisja... (I)*, s. 50)

³⁷ W następnych latach skład CICI ulegał zmianie: Por. J. K o l a s a, dz. cyt., s. 167–171; P h a m - T h i - T u, dz. cyt., s. 258–260.

³⁸ LNA, SDN 1919–1927, 13 C, R.1029, List Haleckiego z 7 czerwca 1922 r. do E. Drummonda; O. H a l e c k i, *Komisja... (I)*, s. 48.

³⁹ Należy zaznaczyć, że udział uczonej w pracach LN na rzecz międzynarodowej współpracy intelektualnej stanowił „jedynę jej odstępstwo od całkowitej i wyłącznej wierności Nauce” (E. C u r i e: *Maria Curie*. Warszawa 1972, s. 379). Por. S.W. P y - c i o r: „*Her only infidelity to scientific research*”: *Marie Skłodowska Curie and the League of Nations*. „The Polish Review”, 1996, vol. XLI, Nr 4, s. 449–467; J. P i s k u - r e w i c z, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s. 90 i n.

⁴⁰ Polska przystąpiła do Konwencji Brukselskiej w 1921 r., jako jedno z pierwszych państw europejskich. Zgodnie z art. 1 Konwencji powołano Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw, które w latach 1921–1928 mieściło się przy Bibliotece Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Por. E. S u c h o c k a: *Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw BN*. „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej”. Warszawa 2000, nr 4 (155), s. 13–14.

⁴¹ Na ten temat zachowała się korespondencja Haleckiego z Alexandrem Hillem, honorowym sekretarzem *Universities Bureau of the British Empire*, z kwietnia 1922 r. The National Archives, Londyn, *Ministry of Education*, ED. 25/1. Dziękuję dr. Arturowi Rosiakowi za pomoc w uzyskaniu kserokopii tych listów.

⁴² O. H a l e c k i, *Komisja ... (I)*, s. 33–34.

⁴³ Archives UNESCO, Paryż.; SDN.CCI, *Procès-verbaux de la première session, Genève 1–5 Août 1922, Genève le 11 octobre 1922*; Bergson, dz. cyt., s. 516–519.

⁴⁴ O. H a l e c k i, *Komisja... (I)*, s. 36–37.

⁴⁵ O. H a l e c k i: *Komisja Współpracy Umysłowej (II)*, „Przegląd Współczesny” 1923, nr 12, s.29.

⁴⁶ J. P i s k u r e w i c z, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s. 98 i n.

⁴⁷ Tamże, s. 108 i n.

⁴⁸ H. B e r g s o n, dz. cyt., s. 517.

⁴⁹ O. H a l e c k i, *Komisja ... (II)*, s.30.

⁵⁰ List Skłodowskiej-Curie do PAU z 5 sierpnia 1922 r. (*Korespondencja polska Marii Skłodowskiej-Curie 1881–1934*. Opracowanie: K. K a b z i ń s k a, M.H. M a l e - w i c z, J. P i s k u r e w i c z, J. R ó z i e w i c z. Warszawa 1994, s. 185–186).

⁵¹ *Sprawozdanie czterdzieste pierwsze z działalności Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki*, Warszawa 1922, s. 8. Por. J. P i s k u r e w i c z, *Prima inter pares.*, dz. cyt., s. 56.

⁵² List Haleckiego do Skłodowskiej-Curie z 28 sierpnia 1922 r. (*Korespondencja polska...*, s. 187–188).

⁵³ AMRE, SDN, vol. 1843. SDN.CCI. A.63.1922. XII. *Note Provisoire sur l'état de la vie intellectuelle en Pologne soumise au Conseil par la Commission de Coopération Intellectuelle et approuvé par le Conseil le 13 septembre 1922*, p. 51–54. Szczegółowe

omówienie raportu: S.W. P y c i o r: *Poland's Intellectual Institutions after the First World War: Contemporary Inquiries and Reports*. „The Polish Review”, 2001, vol. 46, No 3, s. 348–351.

⁵⁴ List Skłodowskiej-Curie do Haleckiego z 30 kwietnia 1923 r.; listy Haleckiego do Skłodowskiej-Curie z 9 marca i 2 maja 1923 r. (*Korespondencja polska...*, s. 206–207, 210). Por. A.M. B r z e z i ń s k i: *Z działalności Marii Skłodowskiej-Curie w Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów (1922–1934)*. „Przegląd Nauk Historycznych”. Łódź 2006, R.V, nr 2(10), s. 151–152.

⁵⁵ „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”. Warszawa 1923, t. IV, s. 505–508; O. H a l e c k i, *Komisja... (II)*, s. 35.

⁵⁶ SDN.C.731.M.443, Genève 1922, XII, pp.1–2; H. B e r g s o n, dz.cyt., s. 520–522.

⁵⁷ O. H a l e c k i, *Komisja... (II)*, s. 35–36.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ A.M. B r z e z i ń s k i: *Polska w systemie międzynarodowej współpracy intelektualnej Ligi Narodów (1922–1939)*. „Dzieje Najnowsze”, 2002, R.XXXIV, nr 2, s. 4.

⁶⁰ Archiwum PAN w Warszawie, Materiały Witolda Chodźki, sygn. III–77, t. 110, „Sprawozdanie dra Witolda Chodźki, Ministra Zdrowia Publicznego, Delegata rządu RP na III Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów (wrzesień 1922 r.)”, k.1–4.

⁶¹ S.W. P y c i o r, *Poland's Intellectual Institutions ...*, s. 347.

⁶² Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Oddział Rękopisów (dalej – BUW OR), Materiały K. Lutostańskiego, nr akc. 160, t. 31. Egzemplarze kwestionariusza z pismem przewodnim prezesa Kasy im. Mianowskiego i przewodniczącego „Komisji do spraw Ligi Narodów”.

⁶³ J. Luchaire został sekretarzem Bergsona po objęciu przez niego funkcji przewodniczącego CICI. Równocześnie był szefem gabinetu ministra Wychowania Publicznego i Sztuk Pięknych (J.–J. R e n o l i e t, dz.cyt. s. 20 i n.)

⁶⁴ O. H a l e c k i, *Komisja... (II)*, s. 33; J. P i s k u r e w i c z, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s.111.

⁶⁵ LNA, SDN. S.787. Section 33/16202/16202, list Haleckiego do Nitobe z 30 sierpnia 1922 r.

⁶⁶ LNA, SDN. S.787. Section 33/16202/16202, List Nitobe do E. Colbana z 9 sierpnia 1922 r.

⁶⁷ Tamże, pismo Nitobe z 14 grudnia 1922 r.

⁶⁸ H. B e r g s o n, dz.cyt., s. 558.

⁶⁹ O. H a l e c k i, *Komisja... (II)*, 36–37; *League of Nations. Intellectual Co-Operation Organisation. National Committees on Intellectual Co-Operation*, Geneva 1937, s. 6 i n.

⁷⁰ W dokumentach występowała też nazwa: „Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Umysłowej”. Tworzyli ją profesorowie: Ludwik Szperl (przewodniczący), chemik organik, wiceprezes Kasy im. Mianowskiego; Franciszek Czubalski, fizjolog; i Józef Ujejski, historyk literatury polskiej. Szczegóły: A.M. B r z e z i ń s k i, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 11.

⁷¹ BUW, OR. Materiały K. Lutostańskiego, nr akc. 160, t. 31, listy Haleckiego do K. Lutostańskiego z 6 W tej samej sprawie pisał też 8 lutego, 3 marca, 13 sierpnia 1923 r.

⁷² List Haleckiego do Skłodowskiej-Curie z 28 sierpnia 1922 r. (*Korespondencja polska...*, s. 188).

⁷³ Por. J. Piskurewicz, *Prima inter pares.*, dz. cyt., s. 56–57.

⁷⁴ A.M. Brzezinski, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s.12–13.

⁷⁵ Charakterystyczna była treść odpowiedzi na kwestionariusz CICI, przesłana przez Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu z 27 kwietnia 1923 r., które spodziewało się, że „Liga Narodów pomagając temu terenowi polskiemu w pracy kulturalnej choć w części przyczyni się do zablźnienia ran i krzywd wyrządzonych przez barbarzyńców, którzy poniszczili dzieła sztuki, zbiory, wprowadzili demoralizację i łyż. Towarzystwo Przyjaciół Nauk prosi zatem najuprzejmiej o dzieła naukowe, otrzymanie instrumentów dla warsztatów pracy i wyszkolenie za granicą najzdolniejszego pracownika dla dalszej owocnej pracy w przemyskiej instytucji naukowej. Polacy Ziemi Przemyskiej składają za ten czyn Lidze Narodów głęboki hołd i wyrazy głębokiej wdzięczności” (LNA. SDN. S.403, III/18. Pologne. *Union des Sociétés Savantes de Lvov*).

⁷⁶ H. Bergson, dz.cyt, s. 546–547. Halecki jako sekretarz CICI miał ustawiczne trudności w uzgadnianiu terminów spotkań podkomisji CICI (Archives UNESCO, SDN. A.I.16, kopia listu Haleckiego do Bergsona z 18 lutego 1924 r.).

⁷⁷ Por. J. Piskurewicz, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s. 204 i n.

⁷⁸ Nieobecny na sesji J.R. Schramma zastąpił Dawson Johnston dyrektor American Library w Paryżu. Spotkaniu uczestniczyli m.in. Julien Luchaire, Waldo G. Eland z Carnegie Institution w Waszyngtonie oraz delegaci UAIRP i CIR (J. Piskurewicz, *Między nauką a polityką*, dz. cyt., s. 158–162).

⁷⁹ Por. O. Halecki, *Komisja ... (II)*, s. 38–39.

⁸⁰ LNA, SDN.CICI. *Procès-verbal de la Sous-Commission des Relations interuniversitaires. 1-ère Session, Paris, 22–23 décembre 1922.*

⁸¹ Tamże.

⁸² S. W. Pyciór, „*Her only infidelity ...*”, dz. cyt., s. 456.

⁸³ Na działalność OIRU Zgromadzenie LN uchwaliło specjalny budżet w wysokości 14 tys. fr. Od początku 1924 r. OIRU zaczęło wydawać kwartalnik (następnie dwumiesięcznik) zatytułowany *Bulletin de l'Office International de Renseignements Univeristaires* (Pham Thi-Tu, dz.cyt., s.84–85).

⁸⁴ Archives UNESCO. SDN, CICI. *Procès-verbaux de la deuxième session, Genève, 26 Juillet–2 Août 1923, Genève, le 1er Septembre 1923.*

⁸⁵ Raport Haleckiego miał formę oficjalnego dokumentu LN: SDN.CICI. 60, Genève, le 20 Juillet 1923. (ALN, SDN 1919–1927,13C, R.1057).

⁸⁶ Halecki był zorientowany, że ani CICI ani LN nie miały stosownych środków finansowych W 1922 r. CICI dysponowała funduszem 150 tys. fr. w złocie ale już w roku następnym został on zmniejszony do 88 tys. fr. Bergson i Skłodowska-Curie uważali, że CICI powinna mieć prawo przyjmowania dotacji z różnych źródeł. Z takim też apelem wystąpił przewodniczący CICI 23 września 1923 r., zyskując poparcie

i akceptację IV Zgromadzenia LN (*L'Institut International de Coopération Intellectuelle, 1925–1946*, Paris 1946, s. 21–22)

⁸⁷ LNA, SDN 1919–1927, 13C, R.1057. SDN.CICI. 60, Genève, le 20 Juillet 1923. Raport sekretarza CICI o pierwszych wynikach ankiety w krajach Europy środkowo-wschodniej.. Por. S. W. P y c i o r, *Poland's Intellectual Institutions....*, dz. cyt., s. 352–353.

⁸⁸ W Europie Zachodniej pierwsza „komisja narodowa” współpracy intelektualnej powstała w Belgii, z inicjatywy J. Destrée, w 1922 r. Następne powstały we Francji, Norwegii i Szwajcarii w 1924 r. (Por. *League of Nations. Intellectual Co-Operation Organisation. National Committees on Intellectual Co-Operation*, Geneva 1937).

⁸⁹ Archives UNESCO, SDN.CCI, *Procès-verbaux de la deuxième session, Genève 26 Juillet–2 Août 1923, Genève, le 1er septembre 1923*.

⁹⁰ BUW, OR, nr akc. 160, t. 31, list z 13 sierpnia 1923 r.

⁹¹ A.M. B r z e z i ń s k i, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 14–15.

⁹² Uznano za pożądane, aby z każdą „komisją narodową” współdziałali przedstawiciele: 1) instytucji lub stowarzyszeń ustanowionych dla promowania współpracy intelektualnej; 2) główne akademie i towarzystwa naukowe; 3) uniwersytety; 4) biblioteki narodowe, instytucje bibliograficzne i biura wymiany publikacji; 5) narodowa federacja pracowników intelektualnych (Archives UNESCO, SDN.CCI, *Procès-verbaux de la troisième session, Genève 5–8 Décembre 1923, Genève le 1er Janvier 1924*).

⁹³ LNA, SDN 1919–1927, C13, R.1063, Sprawozdanie z posiedzenia założycielskiego szwajcarskiej komisji współpracy intelektualnej 8 marca 1924 r. Przewodniczącym komisji został de Reynold a jej sekretarzem M. Godet. Por. *League of Nations. Intellectual Co-Operation Organisation. National Committees...*, s. 116–117.

⁹⁴ BUW OR, nr akc.160 t. 31, listy Haleckiego do Lutostańskiego z 29 lutego i 11 marca 1924 r.

⁹⁵ A.M. B r z e z i ń s k i, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 53–54.

⁹⁶ LNA, R.1034.13C/34711/14297, list Nitobe do Bergsona z 15 marca 1924 r. Uposażenie Haleckiego jako eksperta CICI wynosiło 400 fr. szwajcarskich miesięcznie (pismo Nitobe z 31 marca 1924 r.).

⁹⁷ LNA, R.1034.13C/34711/14297, list Bergsona do Haleckiego, Paryż 18 marca 1924 r. Nowym sekretarzem CICI został George Oprescu, rumuński historyk i krytyk sztuki, profesor uniwersytetu w Cluj (LNA, R.1029, 13C/20825/14297 list Oprescu do Skłodowskiej-Curie z 3 kwietnia 1924 r.).

⁹⁸ LNA, R.1034.13C/34711/14297, list Haleckiego z 20 marca 1924 r.

⁹⁹ BUW, OR, nr akc. 160, t.30, pismo Naczelnika Wydziału Politycznego MSZ z 23 lutego 1924 r. do K. Lutostańskiego oraz kopia noty E. Drummond. SDN.C.I.20(a),1924.XII.

¹⁰⁰ Szczegóły: A.M. Brzeziński, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 16 i n.

Recenzent: *doc. dr hab. Jan Piskurewicz*

Andrzej M. Brzeziński

OSKAR HALECKI – A SECRETARY OF THE LEAGUE OF NATIONS COMMITTEE ON INTELLECTUAL COOPERATION (1922 – 1924)

The present article is showing and describing the activity of Oskar Halecki – a professor of the University of Warsaw – who was one of the most famous Polish historians of the 20th century, and who was known in public as a secretary of the League of Nations Committee on Intellectual Cooperation. Up till now the issue has not been the subject of thorough historical researches. The paper was prepared by dint of the analysis of source materials mainly from the Archives United Nations in Geneva, Registry of UNESCO in Paris and the Manuscripts' Department of the Library of the Warsaw University.

O. Halecki was a votary of the League of Nations and marked this fact already during the peace conference in Paris as an expert of Polish delegation. In 1921, having been recommended by Inazo Nitobe – a general under-secretary of the League of Nations, a thirty-year-old professor Halecki was employed in Secretariat of organization. Having established in 1922 the League of Nations Committee on Intellectual Cooperation, which consisted of twelve eminent scholars from different countries, Halecki was appointed its secretary and acted till March 31, 1924. Very fast he found approval both of the League of Nations Committee's and Secretariat's members, especially thanks to his extreme activity, invention and keenness in organizing works of the Committee for the development of international intellectual cooperation. His great trump was also the fact he spoke several foreign languages. Halecki also backed up the idea of incorporating in international intellectual cooperation the new countries of East and Central Europe, and helping their scientific institutions.

Halecki felt peculiarly obliged to Polish science. He wanted to ensure for Poland an adequate representation and participation in intellectual cooperation within the League of Nations. Thanks to his efforts Maria Skłodowska-Curie – a honorary professor of the University of Warsaw – became one of the members of the Committee as a representative of Polish science. Being the member of the Committee Skłodowska-Curie could count on permanent and varied help of Halecki, who paid much attention to establishing and activity of Polish 'national committee' on intellectual cooperation as a kind of the 'bond' both with the League of Nations Committee on Intellectual Cooperation and international intellectual life.